

8 مارچ 2019

داکتر سید عبدالله کاظم

شاه امان الله غازی - بانی تحول در زندگی زن افغان

(به مناسبت روز جهانی زن)

(قسمت اول)

نگاه اجمالی به حقوق زن در اولین قانون اساسی افغانستان:

اولین قانون اساسی افغانستان که در لویه جرگه 1301 ش در جلال آباد مطرح شد، در لویه جرگه 1303 ش در پغمان - کابل با کمی تعدیلات تصویب گردید. این سند بزرگ و مهم تاریخی که واقعا یک نقطه عطف در تاریخ قرن بیست افغانستان محسوب میشود، مشتمل بر 73 ماده بوده که حقوق، وجایب و مکلفیت های اتباع افغانستان و ادارات مختلف حکومت را با صلاحیت ها و مسئولیت های آن تا حد ممکن مشخص کرد. از همه مهمترین قانون با اشاره به اقتدار مردم نوعی از مردم سالاری را برای اولین بار در نظام حکومتی افغانستان وعده داد که: «بر اساس اصول شریعت و مواد این قانون حکم خواهد راند و استقلال را حفظ و به ملت وفادار باقی خواهد ماند.» بر طبق این ماده اقتدار پادشاه که در سابق از تعبیر: "پادشاه سایه خدا در روی زمین" نشأت می کرد، بعد از آن این اقتدار به مردم تفویض گردید و شاه خود را مکلف به رعایت اصول شرعی و مواد قانون اساسی دانست. با این تعبیر برای اولین بار در تاریخ کشور مدل "ملت- دولت" یعنی دولتی که در آن ملت صاحب اقتدار است، مطرح گردید که واقعا این موضوع یک تحول بسیار عمیق و بنیادی و سرآغاز یک نظام جدید بسمت مردم سالاری در کشور محسوب میشود.

با آنکه اولین قانون اساسی کشور در رابطه با تساوی حقوق زن و مرد هیچ تذکر مشخص صورت نگرفته است، اما ماده (8) آن در مورد حقوق عمومی اتباع کشور تصریح میکند که: «تمام مردم که در پادشاهی افغانستان سکونت دارند، بلا تفریق مذهبی و طبقاتی اتباع افغانستان شناخته می شوند...»؛ ماده (9) به شکل تعدیل یافته آن مشعر است که: «تمام مردم افغانستان دارای آزادی های فردی میباشند، مگر مسئولیت و وظایف دینی خود را بشکل درست آن باید انجام دهند و تابع قانون جزاء مملکت باشند». ماده (16) می افزاید که: «کافه تبعه افغانستان به حضور شرعی و قوانین دولت دارای حقوق و مسئولیت مساوی در برابر دولت اند». ماده (17) تصریح میدارد که: «تمام اتباع افغانستان طبق شرایط لازم و توانائی شان و ضرورت دولت شایستگی استخدام در دوائر ملکی را خواهند داشت».

از متن مواد فوق قانون اساسی 1301 (با کمی تعدیل در لویه جرگه 1303 پغمان) بر می آید که واضع قانون نظربه حساسیت

د پانو شمیره: له 1 تر 7

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de

یادونه: دلېکنې د لېکنيزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله لیکنه له رالیرلو مخکې په څیر و لولئ

های موجود در آنوقت نخواستہ صریحاً از تساوی حقوق زن و مرد سخن گوید، بلکه در مواد فوق اجمالاً از مردم و اتباع کشور تذکر رفته که شامل زن و مرد میگردد. ماده 16 "کافه تبعه افغانستان" را که شامل مرد و زن میشوند، بحضور قانون و شریعت داری حقوق و مسئولیت مساوی در برابر دولت میداند و هم در ماده بعدی به آنها حق استخدام مساوی را در دوائر ملکی دولت اعطا میکند. قید "دوائر ملکی" بطور غیرمستقیم به حقوق زنان اشاره میکند، زیرا زنان در دوائر نظامی حق شمول را نداشتند. این ماده به زنان افغان حق میداد که با حفظ ستراسلامی، ولی بدون چادری در دوائر ملکی دولت مثل مردها کار کنند. باید اعتراف کرد که در جامعه عنعنوی مرد سالار افغانستان، جائیکه زن هويت مستقل نداشت و جزء ملکیت شوهر محسوب میشد، اعطای چنین حقوق به آنان در شرایط آنوقت واقعا یک حرکت انقلابی بود.

باز شدن دروازه های تعلیم به روی دختران: مکتب مستورات - گام نخست:

اعتلای معارف عصری یکی از آرزوهای قلبی شاه امان الله بود. این شاه معارف پرور در محفل جشن استقلال (1307) در پغمان در برابر این سوال که چگونه می توان از استقلال کشور دفاع کرد، چنین جواب داد: «باید به قلوب اولاد خود حس وطن دوستی و فداکاری را تولید کنیم، زیرا وقتیکه فداکار باشیم، هیچ وقت استقلال از دست ما نخواهد رفت. در صورت که اولاد صالح شما صاحب تعلیم و تربیه شود، حاجت به ریختن خون ندارد، محافظ استقلال معارف خواهد بود، پس در معارف و تعلیم بکوشید و اولاد خود را به غرض تعلیم و تحصیل در ممالک متمدن و بزرگ دنیا فرستاده از خود دور کنید...» (وکیلی پولزائی، عزیزالدین: "سفرهای غازی امان الله شاه در دوازده کشور آسیا و اروپا 1306 - 1307"، چاپ دوم، پشاور، 1379، صفحه 269)

شاه غازی و نیز ملکه ثریا - هر دو بر تعلیم تربیه نسوان جدا تاکید داشتند و آنرا در صدر پروگرام های اصلاحی خویش قرار دادند. برای اولین بار در سال 1920 یک اداره زیر نام "نظارت معارف" تشکیل گردید و سپس پروگرام درسی نسوان توسط "انجمن علمیه" روی دست گرفته شد که در ختم همان سال با تاسیس اولین مکتب نسوان در افغانستان بنام "مکتب مستورات" دروازه تحصیل برای دختران افغان باز گردید که توسط زنان خانواده شاهی اداره میشد. ملکه ثریا با حمایت معنوی شوهر و والدین خود بعنوان مفتش از امور مکتب واری میگرد. مادرش "اسماء رسمیه - خانم علامه محمود طرزی" که زن با فرهنگ و دانشمند بود، مدیره مکتب و خواهر ملکه (خیریه خانم معین السلطنه) به حیث معاونه در این مکتب ایفای وظیفه میکردند. مکتب مستورات بیرون قصر شاهی در ناحیه "شهر آرا" در خانه علی احمدخان بارکزائی (پسر ماما و شوهر خواهر شاه) واقع بود که بیشتر شاگردان آنرا در سال اول (در حدود 50 نفر) دختران خاندان شاهی تشکیل می دادند. معلمه های اولی این مکتب آنعده خانم های بودند که در خانه سواد خواندن و نوشتن را آموخته و قدری از علوم دینی و ادبی آگاهی داشتند.

در مدت کوتاه شاگردان مکتب چنان افزایش کرد که در پنج صنف ابتدائی تقسیم شدند و مکتب نیز به یک عمارت بزرگتر در قلب شهر مسما به "ده افغانان" در نزدیک محل مشهور به (حوض مرغابی ها) و در یک عمارت بزرگ بنام (گلستان سرای) که از طرف بی بی حلیمه (مشهور به بوبوجان) ملکه امیر عبدالرحمن خان به مکتب اهداء شده بود، انتقال یافت. در همین وقت هیئت اداری مکتب مشتمل بر دو خانم از عموزاده های ملکه بنام های بلقیس و روح افزا یکی به حیث مدیره و دیگری به حیث

کاتبه (منشیه) و همچنان یکی از زوجه های امیر شهید فیروزه ملقب به "بدرالسراری" به حیث مبصره جدیداً مقرر گردیدند.

خانم می سکینازی (فرانسوی) در صفحه 15 و 16 رساله کوچک تحقیقاتی خویش زیر عنوان زنان افغان- تعلیم و فعالیت های اجتماعی در عصر امانی 1919-1929" (این رساله را بعداً رقیبه ابوبکر حبیب به دری ترجمه کرد و در سال 1998 در فرانسه به چاپ رسید) اسمای 24 نفر از نخستین شاگردان این مکتب را به استناد یک عکس تاریخی 1302 (1923) که یادگار خانم نورجهان صبیبه سردار محمد عمر خان پسر امیر عبدالرحمن (برگرفته از کلکسیون شخصی سید قاسم رشتیا) به نشر رسانید که از اینقرار میباشند:

ردیف اول نشسته به زمین از چپ بر راست: زینب دختر عنایت الله خان معین السلطنه؛ سارا دختر سردار غلام علی خان؛ نورجهان دختر سردار محمد عمر خان؛ مستوره دختر معین السلطنه؛ فرخ دختر امیر حبیب الله خان شهید، عزیزه دختر سردار امین الله خان.

ردیف دوم نشسته از چپ بر راست: زینب دختر سردار امین الله خان؛ رابعه دختر امیر حبیب الله خان شهید؛ حمیده دختر سردار نصرالله خان نائب السلطنه؛ کبرا دختر امیر شهید؛ حنیفه دختر امیر شهید؛ عایشه دختر نائب السلطنه؛ حبیبه دختر امیر شهید؛ گوهر دختر امیر شهید.

ردیف سوم ایستاده از چپ بر راست: فاطمه، رحیمه، شریفه، خدیجه، کریمه و کامله دختران امیر حبیب الله خان شهید؛ کثوم دختر سردار محمد کبیر خان؛ آمنه دختر شاه امان الله؛ حنیفه دختر سردار امین الله خا و حمیرا دختر عنایت الله خان معین السلطنه.

(یادداشت: نورجهان که در عکس فوق در ردیف نشسته به زمین از چپ بر راست شخص سوم است بعداً با سید قاسم رشتیا ازدواج نمود و اما در سال 1327 ش (1948) در اثر یک حادثه ترافیکی در راه پغمان وفات کرد و این عکس یادگار آن مرحومه است. اخیراً این عکس فوتوشاپ شده و با کیفیت بهتر در فیسبوک نشر شده که متأسفانه اسمای هریک از دختران در آن حذف گردیده و تا حدی به اصالت تاریخی این سند مهم لطمه رسیده است - کاظم)

د پانوی شمیره: له 3 تر 7

افغان جرمن آنلین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینگه کړئ maqalat@afghan-german.de

یادونه: دلیکني د لیکنيزي بني پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیرلو مخکي په خیر و لولی

همچنان خانم سکینازی در رساله فوق الذکر خود (صفحه 5) اسمای معلمان داخلی و خارجی این مکتب را ذکر کرده و آنها را "پیشتران گمنام تعلیم و تربیت نسوان در افغانستان" لقب داده و نوشته است که: بخاطر قدردانی از این مربیان پیشتاز نسوان به معرفی ایشان برای نسل جوان کشور مختصراً می پردازد:

--- مریم (صبیبه عبدالباقی خان اهل سرخاب میمنه) معلمه دری و تاریخ و سابق معلمه حرم شاهی؛
--- حمیرا (صبیبه پروفیسور غلام محمد میمنگی رسام شهیر کشور)؛
--- امنته الرسول (والده میر غلام حضرت شایق جمال) معلمه دری؛
--- فاطمه معلمه دری؛

--- خدیجه (دختر عموی ملکه) معلمه خیاطی و موسیقی،
--- عایشه ملقب به بی بی خوری معلمه قرآن مجید و دنیات؛
--- بی بی خاجو و بی بی کو معلمه های آشپزی.

معلمین مرد که در مکتب نسوان تدریس میکردند، عبارت بودند از:

--- پروفیسور غلام محمد میمنگی رسام؛
--- صوفی عبدالحق بیتاب (بعداً ملک الشعرا)؛
--- قاری عبدالله (بعداً ملک الشعرا)؛
--- فیض محمد زکریا (بعداً وزیر معارف و وزیر خارجه)؛
--- سید جمال الدین (هندی) معلم ریاضی؛
--- محمد عزیز "نادر" معلم ریاضی.

از جمله معلمان خارجی:

--- عادلہ حیدر (از ترکیه همسریکی از صاحبمنصبان اردو)؛
--- خانم لفین Lven (از جرمنی همسر مدیر مکتب جدید "امانی" معلمه H شپزی و تدبیر منزل Y
--- خانم الف خان (؟)؛
--- خانم کولین Colin (سوئیسی) معلمه دربار و یک تعداد خانم های هندی که همسران مهاجران هندی
مقیم کابل بودند.
در اینجا قابل ذکر است که گاه گاه شاه امان الله نیز به مکتب رفته و به تدریس دری می پرداخت
و اصول خود را بنام "اصول غازی" برای تدریس دری استفاده می کرد.

مکتب مستورات تا ختم دوره سلطنت شاه امان الله غازی بروی دختران باز بود، البته به استثنای چند ماه در سال 1924 که بنا بر شورش علیه اصلاحات بخصوص در برابر نهضت تعلیم نسوان درخواست برپاشد، مکتب مسدود گردید. ولی چند ماه بعد دوباره دختران در جاده های شهرداری شدند که به مکتب می رفتند اما این بار مکتب در داخل قصر شاهی و نخست به حیث مکتب خانگی بعداً بصورت رسمی فعال گردید. از سال 1926 مکتب مستورات از ابتدائیه به متوسطه (رشدیه) ارتقا کرد و تعداد شاگردان نیز در آن سال بالغ به 300 نفر شد و در سال 1928 تعداد به 800 شاگرد افزایش یافت.

در آغاز فقط دختران خاندان شاهی و فامیلهای اشرافی کابل امتیاز رفتن به مکتب را داشتند، ولی دیری نگذشت که به اثر تقاضای مردم مکاتب جدید نسوان افتتاح شد و مردم عامه نیز در آن راه یافتند. مکتب "عصمت" دومین مکتب نسوان بود که در کابل گشایش یافت، سپس مکتب دیگری در ناحیه "چنداول"

بنام مکتب "سه دکان" وجود داشت که سرمعلم آن خانمی بنام رابعه صبیبه منشی نذیرهندی بود. (سکینازی، می: "زنان افغان... صفحه 47)

دریک اعلامیه شاهی به امضای ملکه ثریا که اصل آن درآرشیف ملی افغانستان (سند شماره 37-197) موجود میباشد، بعد از یک مقدمه طولانی مبنی بر لزوم "منطقی و قانونی" تحصیل زنان چنین آمده است: «درپاسخ به یک ضرورت عاجل، سال گذشته دو مکتب دخترانه یکی مکتب مستورات در سرای علیا و دیگری مکتب عصمت در قلعه باقرخان کابل تاسیس شدند که اولی کمی دورتر از شهر و دومی کوچک بود. لذا تصمیم گرفته شد تا هر دو مکتب یکجا شده در گلستان سرای جابجا شوند که اتاقهای فراوان برای بیش از 800 شاگرد دارد. بدن ترتیب متعلمه ها میتوانند دریک محل درس خوانده و از لباس، غذا، چادر و کتاب که از طرف دولت تهیه میگردد، بصورت مساوی استفاده نمایند. یک عده معلمان داخلی و خارجی به آنها در ساحت اقتصاد خانواده، تربیت طفل، خیاطی، بافت و آشپزی درس میدهند. این مکاتب برای تدریس دختران بین سنین هشت تا ده اختصاص دارند و برای خانم های بزرگتر مکاتب مسلکی جهت تعلیم آنها در رشته آشپزی، خیاطی و ساختن گلهای

مصنوعی تاسیس شده است.

هدف این مکاتب رهائی زنان از وابستگی اقتصادی شوهران شان و کمک به اقتصاد فامیل می باشد. در اخیر سال 1301 [1922] شاگردان نمبر اول، دوم و سوم این مکاتب موفق به دریافت جوایز 1000 روپیه، 700 روپیه و 400 روپیه خواهند شد که البته اول نمبر عمومی جایزه 1500 روپیه را دریافت خواهد کرد. مکتب مسلکی "صنایع انائیه" نیز در "گلستان سرای" به فعالیت شروع خواهد کرد.... معلمین با معاش لازم استخدام میشوند.... هدف این اعلامیه اطلاع به کسانی است که خواهان شمول در مکتب مستورات ویا مکتب "صنایع انائیه" باشند و همچنان کسانی که بخواهند به حیث معلم در آنجا ایفای وظیفه کنند، درخواست های خود را با مختصر سوانح به مدیر مکتب مستورات بسپارند. در این مرحله شاگردان به چند صنف به اساس سویه شان تقسیم خواهند شد. در ذیل این اعلامیه ناظر مکاتب زنان، ملکه ثریا "شاه خانم" امضاء کرده است. (متن مفصل این اعلامیه از روی متن انگلیسی از ضمیمه کتاب مؤرخ افغان پروفیسور سنزل نوید: "واکنش های مذهبی و تحولات اجتماعی در افغانستان 1919 - 1929"، مترجم: محمد نعیم مجددی، انتشارات احراری، هرات 1388، صفحه 280 - 282 گرفته شده است که شاید از نظر عبارات کمی با متن اصلی فرق داشته باشد. - کاظم)

"ارشاد النسوان":

بعد از حصول استقلال هدف عمده دولت امانی تنویر اذهان عامه از طریق تعلیم و تربیه نسل جوان و فعالیت های فرهنگی و اطلاعاتی از جمله انتشار بیش از 23 جریده و اخبار بود تا مردم را از رویداد های خارجی و داخلی آگاه سازد و شالوده یک نظام عصری را در جامعه پی ریزی کند. این حرکت را محمود طرزی بانشر "سراج الاخبار" در زمان سلطنت امیر حبیب الله خان سراج الملة آغاز کرد و در عصر امانی آن را با تلاش بیشتر ادامه داد.

د پانو شمیره: له 5 تر 7

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته راښوای. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de

یادونه: دلیکني د لیکنيزي بني پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله لیکنه له رالیرلو مخکي په خیر و لولئ

یکی از مسائل مهم که محمود طرزی در سراج الاخبار بر آن اکیداً توصیه میکرد، همانا "ضرورت پیشرفت زنان" در کشور بود که طی مقالات متعدد مطرح بحث ساخت. موصوف در یکی از نوشته های خود تحت عنوان نقش زن در عائله چیست به صراحت بیان کرد که زن اصل و اساس و خمیرمایه عائله است و تا زمانی که آنها تعلیم یافته نشوند، ترقی و پیشرفت ناممکن است.» نشر مطالب انتقادی بوضع زندگی زنان موجب مشاجرات قلمی فراوان بین یک عده علما و طرزی میگردد که همه در سراج الاخبار منعکس می شدند. (سراج الاخبار شماره 23 مورخ سنبله 1291)، دیده شود: "مقالات محمود طرزی در سراج الاخبار..."، گرد آورنده: داکتر عبدالغفور روان فرهادی، چاپ دوم، کابل، 1387، صفحات 494 تا 506)

در عصرمانی جریده هفتگی "ارشادالنسوان" در 27 حوت 1299 (17 مارچ 1921) به نشر آغاز کرد

که اولین نشریه اختصاصی برای نسوان کشور محسوب میشود. این جریده به مدیریت اسماء رسمیه معروف به "بی بی شامی" همسر محمود طرزی و معاونیت روح افزاء (دختر محمد زمان خان "خازن الکتب" خواهر حبیب الله طرزی) نشر می شد و مطالب آن بطور عموم شامل اخبار مربوط به امور نسوان از جمله میله ها و سرگرمی های اجتماعی زنان آنوقت بود که قسمت زیاد آنرا نوشته های انتقادی بر وضع زنان در کشور تشکیل میداد، طور مثال جریده بر وضع اسارت بار زنان انتقاد داشت و

بر علیه خرید و فروش زنان مبارزه میکرد و می کوشید با توضیح حقوق زنان در پرتو اسلام، آنها را از تحکم ارزش های عنعنوی مردسالاری که در جامعه افغانی جداً حاکم بود، رها سازد. واضح است که در آنوقت جر و بحث روی این مسائل با عکس العمل های فراوان علمای متعصب دینی مواجه می شد و موجب برخوردها می گردید. برخی به این عقیده بودند که مطالب عمده و مهم این نشریه را شخص محمود طرزی می نوشت و آنرا بنام دیگران به نشر می سپرد. به گفته پوهاند محمد کاظم آهنگ: «ارشادالنسوان به مثابه یک دولت مستعجل برای آگاهی و تعلیم و تربیه زنان افغانستان خوب درخشید، ولی زود غروب کرد و بعد از آن برای چندین سال زنان وطن ما از این نعمت عظمی بی بهره بودند.» (برای معلومات مزید دیده شود: آهنگ، پوهاند محمدکاظم: "سیر ژورنالیزم در افغانستان" چاپ دوم، پشاور، 1379، صفحه 199 تا 204؛ همچنان دیده شود مقاله: "ارشادالنسوان" بقلم عبدالرؤف بینوا، منتشره 1330 ش - 1951م، مجله آریانا، سال 9، شماره 6، صفحه 14 تا 20)

"شفاخانه مستورات":

از اواخر قرن 19 بدانسو طبابت عصری در افغانستان قدم بقدم رایج شد. نخست این امتیاز تنها برای امراء کشور با استخدام یک یا چند داکتر خارجی (نخست از هند و بعداً از ترکیه) منحصر بود و بیشتر شامل حال مردان و اطفال می شد و زنان بطور کل از آن محروم بودند. در ماه جدی 1302 (جنوری

د پانو شمیره: له 6 تر 7

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینگه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنی د لیکنیزی بنی پازوالی د لیکوال په غاره ده، هیله من یو خپله لیکنه له رالیولو مخکې په خیر و لولی

1924) برای اولین بار در کشور شفاخانه مخصوص نسوان تاسیس گردید که در آن دو نفر داکتر زن و دو قابله یکی آلمانی و دیگری ایتالوی و یک داکتر نسائی ایتالوی بنام داکتر "ریجنولی" بکار آغاز کردند. البته رسیدگی به امور ولادت ها قبلاً همیشه در منزل و به کمک زنان با تجربه محلی بنام "دابه" صورت میگرفت و توأم با خطرات بسیار برای نوزاد و مادران بود. عمارت شفاخانه متعلق به هاجره خانم مشهور به "أخت السراج" (خواهر مقرب امیر حبیب الله خان شهید و عمه شاه امان الله) واقع قلعه باقرخان بود که نخست امور آن توسط سراج البنات (خواهرشاه و خانم علی احمد خان والی) و بعداً أخت السراج و سردار بیگم (یکی از عمو زاده های او) اداره می شد. (سکینازی، می: "زنان افغان...، صفحه 8)

(ادامه داد)

د پانو شمیره: له 7 تر 7

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته راښوولې. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکني د لیکنيزي بني پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیرلو مخکي په خیر و لولئ